

УДК 821.161.2-1:130.2
ORCID iD 0000-0002-0597-6489
ORCID iD 0000-0001-6748-2815

**О.С. Колесник,
М.В. Каранда,
В.М. Яковенко**

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Метою статті є визначення та аналіз культурних рефлексій в поезії сучасних українських поетів (кінець ХХ – перша чверть ХХІ ст.), зокрема за допомогою виділення культурних маркерів, наявних в їхніх творах. Методологія роботи. Нами були використані культур-герменевтичний, інтертекстуальний та семіотичний підходи, а також такі конкретні методи як історичний та компаративний аналіз. Наукова новизна дослідження полягає в подальшій концептуалізації понять «культурна рефлексія» та «естетична воля» поета та дослідженні тем та механізмів рефлексії в сучасній українській поезії, зокрема за допомогою культурних кодів. Висновки. Доведено, що сучасна українська поезія відіграє значну роль як інструмент культурологічного аналізу й осмислення політичних, соціальних та культурних подій, історичної спадщини та майбутніх перспектив. Аналіз її тематичних маркерів виявляє, що серед найактуальніших питань постають постколоніальне переосмислення та робота з історичними травмами, а також перекопонування опозиції «село – місто», яке розглядається у контексті переходу від традиційного способу існування до модерного, з його позитивами та водночас викликами. Найголовнішою травмою українського життя, вже не історичною, а актуальною, є війна, яка осмислюється поетами, деякі з яких мають власний досвід служби в ЗСУ. Друга група маркерів пов'язана із загальнолюдськими архетипами та елементами національної міфопоетики. Для поетів Чернігівщини, окрім спільних для багатьох українських авторів тем, характерним є звернення до локальної культурної ідентичності, а також до осмислення ролі людини в контексті культурного й історичного середовища. У цілому, сучасна українська поезія є важливим чинником у пізнанні історико-культурного життя нації та формує основу для створення візії її майбутнього розвитку. Оскільки сучасна українська поезія переживає час бурхливого розвитку, вона потребує постійного вивчення та теоретичного осягнення, що відкриває перспективи для подальших досліджень.

Ключові слова: культурна рефлексія, коди культури. сучасна українська поезія, постколоніалізм, історичні травми.

DOI 10.34079/2518-1343-2025-15-30-107-116

Актуальність теми дослідження. В наші дні літературна творчість українських авторів великою мірою визначається такими факторами як постколоніальне переосмислення історичної спадщини і деконструкція ідеологічних наративів, а також осмислення досвіду широкомасштабної війни та всіх аспектів її впливу на життя громадян України. Це викликає звернення до нових тем, ідей та форм. Подібні процеси потребують не лише літературознавчого, але й саме культурологічного осмислення. Привертає увагу, що таке осмислення може відбуватися як в теоретичній, так і в

художній формі, причому нерідко митці чутливіше і швидше, ніж теоретики, реагують на нові суспільні настрої та проблеми. Одним з таких засобів культурної рефлексії з приводу екзистенційних проблем сучасності виступає українська поезія.

Актуальність обраної нами теми визначається, по-перше, тим, що об'єкт та предмет дослідження знаходяться в стані постійних змін та розвитку, а отже, їх осмислення так само постає безперервним процесом. По-друге, застосований нами культур-герменевтичний підхід дає можливість зробити не лише літературознавчий, але й світоглядно-філософемний аналіз сучасної української поезії як інструменту не тільки пізнання, але й трансформації суспільного буття.

Методологічні засади дослідження. Нами були використані культур-герменевтичний, інтертекстуальний та семіотичний підходи, а також такі конкретні методи як історичний та компаративний аналіз.

Огляд останніх публікацій. До нашого дослідження безпосередньо дотичні наукові роботи присвячені декільком темам. По-перше, це питання загальної поетики, якими займаються Н. Барна, Т. Бовсунівська, К. Гончаренко, Д. Дроздовський, М. Кодак, І. Юдкін-Ріпун та інші; а також таких близьких для нас проблем як інтертекстуальність (Л. Біловус), рефлексія (Н. Кушнарєнко, Л. Носко, О. Пухонська, О. Сухина, В. Шейко, Н. Шарманова), коди культури (М. Прокоф'єва, А. Сабітова, О. Яловєнко). До другої групи відносяться літературознавчий, культурологічний, філософський аналіз тем і проблем, які осмислює сучасна художня культура та її окремі яскраві представники. Цим займаються такі автори як О. Бондарєва, Я. Голобородько, Г. Горішна, О. Капура, Я. Поліщук, Я. Тітус, Т. Урись, Р. Харчук, Г. Хоменко та інші. Методологічне значення для нашого дослідження мають праці Т. Гундорової та О. Забужко, зокрема, присвячені постколоніальній проблематиці. Так, Т. Гундорова акцентує увагу на постколоніальній деконструкції, що прослідковується у сучасних письменників, які рефлексують над успадкованими колоніальними кодами (наприклад, пафос соцреалізму, рустикальний міф про націю, ідеалізація канону) шляхом травестії, іронії, деконструкції та зниження пафосу, що слід розцінювати як акт звільнення від ідеологічного тиску минулого (Гундорова, 24). О. Забужко, окрім інших тем, пише про «пропущені уроки історії», які даються взнаки в наш час (Забужко, 2023). Зазначимо, що одна зі співавторів даної статті безпосередньо займалася теорією інтерпретації, зокрема, розробкою культур-герменевтичного підходу (Колєсник, 2014).

В якості джерельної бази виступають вірші таких сучасних українських поетів як Т. Андрушко, П. Антонєнко, Г. Арсеніч-Баран, І. Баран, П. Вишебаба, Б. Гуменюк, С. Дзюба, С. Жадан, Т. Журба, В. Кондратєнко-Процун, П. Коробчук, В. Кравчєнко, О. Крачило, О. Маслов та інші.

Мета дослідження – визначити та проаналізувати культурні рефлексії в поезії сучасних українських поетів (кінець ХХ – перша чверть ХХІ ст.), зокрема за допомогою виділення культурних маркерів, наявних в їхніх творах.

Наукова новизна дослідження полягає в подальшій концептуалізації понять «культурна рефлексія» та «естетична воля» поета та дослідженні тем та механізмів рефлексії в сучасній українській поезії, зокрема за допомогою культурних кодів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до аналізу поетичного матеріалу, охарактеризуємо тезаурус нашого дослідження. Ключовими поняттями для нас виступають «культурна рефлексія», «культурний код» та «культурний маркер».

В дискурсі вітчизняного літературознавства феномен культурної рефлексії розглядається здебільшого як механізм осмислення постколоніальної спадщини, історичної травми та формування нової ідентичності. Тому в українському контексті культурна рефлексія останніх двох десятиліть набула виразного критичного та

терапевтичного спрямування. Зокрема, для поетів вона стає інструментом для роботи з такими травматичними маркерами як Голодомор, Чорнобильська катастрофа, Широка війна. Водночас культурна рефлексія в літературі проявляється і в актуалізації архетипів: усталені міфопоетичні та культурно-парадигмальні (біблійні, античні) структури набувають нових сенсів, реактуалізуються в сучасних умовах. Так, вічний образ Одиссея може бути застосований до осмислення буття внутрішньо переміщених осіб, а образ Діви Марії може перетворюватися на земний, універсальний символ життя.

Це поняття акцентує увагу на суб'єктності автора, який не лише відображає загальний культурний стан та прийняті норми художньої творчості, але й активно їх формує та перестворює. При цьому культурна рефлексія може наближатися до теоретичного естетичного та культурологічного аналізу певних суспільних явищ. Це передбачає також їх критику, зокрема, виявлення інерції ідеологічних моделей, які потребують оновлення. Іншим напрямом є перекодування травматичного навантаження культурних символів, тобто свідоме змінення значення цих символів (наприклад, з «історичної катастрофи» на «випробування стійкості») за допомогою естетичної волі митця. Такий процес передбачає оцінку та осмислення культурних матеріалів, які набувають нової естетичної форми.

Виходячи з цього, можна визначити основні аспекти поняття «культурна рефлексія». В культурологічному контексті вона передбачає не просто міметичне відображення дійсності, а й активний акт самоусвідомлення культури, знаходження її глибинних тенденцій та сенсів. Вона виступає як механізм переосмислення й перекодування культурної спадщини, що реалізується через діалог чи полеміку з усталеними канонами, а також інтеграцію травматичних досвідів. Культурний код можна охарактеризувати як стабільне ядро культури. Він може проявлятися за допомогою різних семантичних кодів менш універсального характеру, зокрема, використовуючи просторову, часову, кольорову символіку, через які спільнота на позасвідомому рівні кодує фундаментальні смисли свого існування.

Культурний маркер – це конкретний елемент (знак, образ, назва чи символ), який позначає належність феномену до певної культури або історичної епохи. Він виступає носієм інформації, закладеної в культурному коді. Наприклад, в межах традиційної української культури «калина» як слово та візуальний образ може слугувати маркером, що передає певну інформацію в межах флористичного коду.

Для визначення рушійної сили рефлексії ми використовуємо поняття «естетична воля», під якою розуміється активна інтенція митця, свідомий вибір стратегії, яку він застосовує для роботи з культурним матеріалом. Естетична воля – це поняття, яке відображає усвідомлену позицію творчої особистості, зокрема поета, що керується художньою інтенцією й реалізує процес переосмислення або деконструкції культурних маркерів. Цей концепт втілює рушійну силу рефлексії, яка здатна подолати традиційну інерцію. По суті, естетична воля розглядається як активна формотворча інтенція митця, що реалізується через свідомий вибір естетичних підходів, таких як іронія, трагедія чи центон. Ці художні стратегії спрямовані на подолання канонічної інерції та оновлення культурних маркерів.

В українському літературознавстві естетична воля може трактуватися як активна позиція творчого суб'єкта. Наприклад, у дослідженнях Т. Гундорової, присвячених постчорнобильській літературі та феномену «літератури після травми», увага акцентується на свідомому подоланні письменниками застарілих ідеологічних шаблонів і перекодуванні національних маркерів (Гундорова, 2013). Це сприяє формуванню нових стратегій письма.

Серед категорій інтертекстуальної рефлексії, пов'язаних із відтворенням традиції, важливе місце займає поняття канону – історично сформованого, авторитетного та ієрархічного набору текстів та правил їхнього створення, які визнаються нормативними в певній культурі. В «сучасній» (від модернізму до метамодернізму) творчості автор часто кидає канону агональний виклик. Поетична рефлексія в такому випадку має характер полеміки або ж деконструкції цього канону.

Ще одним важливим для нашого дослідження терміном є прототекст – конкретне першоджерело, до якого відкрито чи імпліцитно відсилає поетичний твір. Розгляд прототексту є важливим для герменевтичного аналізу твору та розшифрування закладених в ньому культурних маркерів. Реактуалізація прототексту – це активний процес, що здійснюється поетом під час культурної рефлексії для відновлення естетичної та світоглядної значущості певного культурного маркера, який може сприйматися як застарілий або ж обтяжений ідеологічними нашаруваннями. Така реактуалізація дозволяє інтегрувати традиційні символи в сучасний екзистенційний контекст.

Важливим підходом в сучасній культурній рефлексії є постколоніальний дискурс, що являє собою систему поглядів, ідей і текстів, які формуються в культурі після звільнення від колоніального впливу. Цей дискурс стає філософською основою для осмислення кризових явищ та нового самоусвідомлення, адже він ставить під сумнів наявні мовні конструкції, інтерпретації історичної спадщини, норми культурного канону та некритично сприйняту національну ідентичність. «Поетика травми» розглядається як естетична стратегія, спрямована на осмислення колективної історичної травми (війни, Голодомор, тоталітаризм тощо). У поетичних текстах це реалізується через використання історичних маркерів. Метою постає відновлення порушеної суб'єктності та формування етичного імперативу пам'яті.

Поліфонія ідентичностей визначає множинність голосів і світоглядних позицій, які перегукуються у сучасному поетичному тексті. Це охоплює регіональні, гендерні, соціальні та урбаністичні ідентичності. Така поліфонія виступає наслідком культурної рефлексії щодо складності та децентралізації сучасного світу.

Бурхливий розвиток української поезії наприкінці XX і на початку XXI століть стає не лише відображенням, а й рушієм змін в національній свідомості, охоплюючи онтологічні та епістемологічні аспекти. Поетичний простір перетворюється на своєрідний «полігон семіосфери», де культурна рефлексія набуває вигляду естетичного осмислення цивілізаційної кризи, яку проживає нація. Саме тут відбувається глибоке усвідомлення і трансформація культурних кодів.

Однією з центральних проблем сучасної української поезії є криза постколоніальної ідентичності. Така криза є пороговим станом, який стимулює рефлексивні процеси по відношенню до невиправданій патетичності та ідеологічно заангажованих канонів, які дісталися у спадок від імперської та радянської доби. Сучасна українська поезія руйнує шаблони через естетичну десакралізацію «музейних» культурних символів, здійснюючи своєрідний акт естетичного саботажу задля звільнення національної свідомості. Цей процес нерідко проявляється у травестійному переосмисленні літературного коду за допомогою іронії, алюзій та натяків. Зокрема, поети використовують центон і безпосередні посилання на традиційні образи, такі як образи шевченківського «Кобзаря», або ж на певні топоніми, щоб вивести їх із тоталітарного або дидактичного контексту. Це дозволяє надати їм нового звучання – екзистенційного або урбаністичного, водночас подолавши комплекси меншовартості й застарілість. Рефлексія тут набуває вигляду епістемологічного виклику, адже сучасна поезія ставить під питання автентичність ідеологічно нав'язаних смислів, закладених у «нетрадиційну традицію».

Сучасна українська література виконує важливу роль у осмисленні колективної травми, такої як Голодомор, Чорнобильська катастрофа чи війна. Поезія використовує історичні символи як знаки колективного болю, перетворюючи їх на моральний заклик до заперечення забуття. Текст стає простором свідчення розірваної суб'єктності, створюючи основу для відновлення її цілісності. Поетична творчість формує колективне «тіло пам'яті», здатне опиратися ентропії та зовнішньому перекрученню історії.

Сучасні українські поети піддають усвідомленню та трансформації просторовий код, здійснюючи його десакралізацію. Така традиційно важлива сакральна символіка, як «степ», «хата», «хутір», замінюється урбаністичними і буденними маркерами на кшталт «вокзалу», «супермаркету», «спального району». У поезії ці маркери виходять із тіні, набуваючи екзистенційного змісту. Цей процес просторової рефлексії закріплює право індивіда на локальну ідентичність і адаптацію свідомості до сучасних контекстів. Таким чином поезія бере на себе функцію освоєння і привласнення простору, що раніше був відчужений чи колонізований. Із застосуванням травестії, іронії та алюзій відбувається звільнення символів від застиглих ідеологічних значень.

Криза ідентичності в поезії є лише відправною точкою, тоді як її кінцева мета полягає у самоусвідомленні та створенні нових смислів, що реалізується через метатекстуальність і поліфонію. Сучасна українська поезія демонструє глибокий рівень саморефлексії на текстуальному рівні, розкриваючи метатекстуальність у розмовах про мову, естетику та сам процес творчості. Така інтелектуалізація поетичного дискурсу активізує читача до герменевтичних пошуків, а висока насиченість інтертекстуальними елементами й філософськими алюзіями перетворює читання на спільний акт розмислу. У результаті сучасна українська поезія постає як культурна лабораторія, в якій перевіряються міцність і значущість як усталених, так і нових культурних кодів.

Самоусвідомлення сучасної поезії проявляється у відмові від національного есенціалізму – концепції про унікальну та раз і назавжди незмінну сутність нації. На противагу цьому, поетичний текст набуває поліфонічного й інтерсекційного характеру, інтегруючи регіональні, гендерні, соціальні й стильові ідентичності. Культурна рефлексія набуває демократичного звучання, підкреслюючи, що сучасна національна ідентичність є дискурсивною – такою, що постійно переосмислюється. Саме це поєднання стабільності та здатності до змін забезпечує її життєздатність і стійкість. Відмовляючись від «одного великого голосу», поезія створює діалогічну структуру, в якій кожен культурний маркер може бути переосмислений із різних точок зору. Таким чином, сучасна українська поезія виступає як чинник перетворення історичних викликів на стимул для самоусвідомлення народу. Вона являє собою простір інтенсивної рефлексії, де культурні маркери стають матеріалом для формування нової постколоніальної української онтології як мовної та естетичної реальності нового часу.

Велике місце в цих процесах займають алюзії на історичні події, які перетворюють їх на актуальні естетичні символи. Завдяки алюзії поети фіксують колективну пам'ять, рефлексують над постколоніальною спадщиною та формують сучасні етичні цінності.

Образи, пов'язані з хлібом і зерном, проходять процес ре-сакралізації, стаючи символами зруйнованого життя та віднайдені національної ідентичності. Наприклад, Павло Коробчук використовує ці образи для трансформації мовчання про трагедії в акт мовленнєвої пам'яті, що виступає засобом онтологічного самоствердження.

Символіка Чорнобиля зазнає метафоричної переоцінки. З географічної назви він трансформується на явище, яке втілює посттоталітарну реальність – небезпечну «Зону», насичену прихованими загрозами. У творах Оксани Забужко цей топонім набуває значення критики Радянського Союзу як джерела постійної екологічної

загрози, а також невидимих механізмів згубного впливу. У поезії Любові Якимчук радіація стає видимим образом травматичного досвіду – маркером зміненого людського тіла й руїни як особливої поетичної категорії. Таким чином, десакралізація й ресакралізація, метафоричне переосмислення та фізикалізація травми постають ключовими механізмами художньої рефлексії болючих історичних досвідів у сучасній українській поезії.

Події Революції Гідності стали поштовхом до формування нового національного канону. Поетична естетика звертається до сакралізації бунту, перетворюючи буденні об'єкти – шини, лід, барикади – у символи опору. Ранній творчий доробок Сергія Жадана і Галини Крук підносить події Майдану до рівня архетипу боротьби та метафізичного протистояння стихій. У своїх творах вони фіксують виникнення нового суспільного міфу, де на передньому плані опиняється жертвовність та екзистенційний вибір між рабством і гідністю.

Період Широкої війни приносить новий маркер – образ прикордоння між географічними зонами та між життям і смертю. Цей топос викликає посилену культурну рефлексію у формі документального свідчення. Наприклад, Дмитро Лазуткін поєднує військовий сленг та професіоналізми (протигаз, жетон) із біблійними мотивами есхатології (сурми Єрихону). Таким чином відбувається повернення до сакрального в умовах фронтової реальності, що переосмислює страх через надання нового сенсу жертві й обов'язку. У пізніх текстах Сергія Жадана з'являються образи дороги, потяга і вокзалу, які стають знаками життєвої сили та стійкості, втіленням екзистенційного пошуку і продовження руху навіть на тлі руйнувань. Ілля Ківа акцентує увагу на внутрішніх травмах: прикладами є образ дому, який раніше символізував безпеку, а перетворився на пастку, або ж мовчання, яке стало сприйматися як явище більш болісне і травматичне, ніж крик. Такі образи сигналізують про дезінтеграцію звичного світу.

Одним із головних елементів сучасної української поезії стає урбаністичний код, який символізує перехід від сільського до постіндустріального способу життя та відповідного сприйняття світу. Свобода митців часто спрямована на переосмислення міфу про місто, а також на глибоке осмислення його профанних, часто травматичних реалій. Особливо помітною є рефлексія на топоніми Східної України, такі як Харків, Донецьк, Луганськ, Бахмут тощо. Ця тенденція посилилась після 2014 року.

Сергій Жадан став центральною фігурою в осмисленні цього контексту. Його міста набувають антропоморфних рис, «хворіючі» або «забуваючі». Через цей прийом персоніфікації географічний маркер перетворюється на екзистенційний символ (Жадан, 2024). У творах, що відображають бойові дії, як-от у поезії Дмитра Лазуткіна («Єрихон»), топоніми Донбасу постають маркерами апокаліптичних подій та свідками історичних катаклізмів. Вони закарбовують фізичний розпад простору, спричинений глибокими зламами в історії. При цьому поряд із драматичними образами, поети активно використовують буденну лексику для створення відчуття життя в умовах кризи. Такі елементи, як «супермаркет», «вокзал» і «залізничні колії», стають поширеними символами профанного світу. Дмитро Лазуткін синтезує профанний «супермаркет» із піднесеними образами, як-от небо або весна, показуючи, що відродження знаходить своє місце навіть у звичайних, забруднених урбаністичних ландшафтах. Сергій Жадан часто використовує мотиви «вокзалу» та «залізниці», підкреслюючи архетип Дороги. Вони стають символами втечі, руху або втрати зв'язку, але водночас є єдиними шляхами до порятунку та збереження життєвої цілісності. Рефлексія на топос вокзалу акцентує ідею тимчасовості як нової стабільної категорії буття.

Урбаністичні образи часто стають способом роздумів над внутрішньою свободою або відчуттям ув'язнення. Наприклад, у поезії Юрія Іздрика місто нерідко з'являється як простір, де розсіюються ілюзії або домінує сенсорне перенасичення. Він може зображувати місто як пастку чи лабіринт, де стираються межі між «своїми» і «чужими». У цьому контексті урбаністичний простір слугує метафорою постмодерної свідомості, що постійно перебуває в стані інформаційного хаосу. Оксана Забужко у своїй творчості акцентує увагу на тому, як місто, яке колись було «нашим», перетворюється на об'єкт комерціалізації – «розпродане туристам на краєвиди» або «пагорби, де важко дихати» (Забужко, 2020). Її образ Міста символізує втрату близького зв'язку та зростання культурної відчуженості, колоніальної або комерційної експлуатації урбаністичного простору. Отже, рефлексія урбаністичного коду в сучасній українській поезії стає процесом переосмислення, в якому місто перестає бути декоративним тлом і перетворюється на активного учасника екзистенційних і історичних змін.

Міфологічні та архетипові маркери становлять завершальну групу символів, які забезпечують глибоку онтологічну рефлексію в поезії. На відміну від соціальних та урбаністичних маркерів, ці елементи звертаються до колективного несвідомого та універсальних життєвих сценаріїв. У сучасній українській поезії естетична воля митців спрямована на переосмислення або деконструкцію старих архетипів із метою формування нової ідентичності. Реактуалізація європейських міфопоетичних структур, серед яких біблійні й античні образи, виступає способом культурного самоствердження українського мистецтва. Біблійний код, який є однією з найпотужніших культурних основ західної цивілізації, у сучасній поезії залучається через такі механізми, як інверсія сенсу та актуалізація в сучасному контексті. Біблійні поняття Гріха та Спасіння отримують земне, а не метафізичне значення.

Наприклад, у текстах С. Жадана любов може зображуватися як такий собі «тягар старих гріхів», де теологічна концепція трансформується в психологічну категорію, що передає непроті аспекти особистого життя (Жадан, 2024). Змінюються й есхатологічні топоніми: місця давніх війн перетворюються на образи теперішніх військових конфліктів. У творах Д. Лазуткіна Єрихон стає символом будь-якого зруйнованого українського міста, чия руїна спричинена вже не сурмами, а артилерійськими обстрілами. Така інтерпретація локальної травми підносить її до рівня універсальної трагедії. Архетипи Пророка і Судді також зазнають зміни: пророк більше не є віщуном, а радше маргіналом або свідком – ліричним героєм, який проголошує прості істини серед хаосу. Подібну трансформацію проходить і архетип Воскресіння. Д. Лазуткін свідомо відходить від біблійного посилю надії: «*і, раптом, я ніколи не воскресну, / можливо, не побачимося ми*» (Ніколайчук, 2023). Така позиція демонструє естетичну свободу митця, що обирає зосередження на етиці миттєвого переживання замість віри у метафізичну обіцянку майбутнього.

Античні коди, такі як грецькі та римські міфи, слугують засобом дистанціювання від травматичних подій і способом їх інтелектуального осмислення. Травестія стає ключовим механізмом для рефлексії, дозволяючи переосмислювати масштабні образи та сюжети. Епічні герої часто зводяться до звичайних людей, а значущі події, як-от Троянська війна, перетворюються на метафору нескінченного та безглузлого конфлікту на локальному рівні. У творчості, наприклад, Сергія Жадана чи Юрія Іздрика біблійні образи іноді постають у абсурдному антуражі. Так, апостоли можуть «пити дешеве вино» десь на околиці міста. Це дозволяє авторам уникати прямого пафосу та наділяти тексти іронією або критичним поглядом. Водночас відбувається переосмислення ключових архетипів. Фігура Одиссея, символ вічного мандрівника, який прагне повернутися додому, трансформується у образ вимушеного

переселенця у поезії про вигнання. Повернення до рідної Ітаки стає постійною мрією, яка часто залишається недосяжною. Навіть поняття Аїду чи Стікса зазнають переосмислення: міфологічний підземний світ перетворюється на метафору травматичних зон або міст, зруйнованих війною. Шлях до Аїду набуває не лише метафізичного, а й фізичного сенсу — це дорога через території бойових дій. Ці міфопоетичні образи дозволяють поезії стати когнітивним інструментом для осмислення сучасного українського досвіду в контексті загальноєвропейської історії та культури.

Вивчення загальнонаціональних механізмів культурної рефлексії в сучасній українській поезії логічно продовжити шляхом дослідження їхнього втілення на локальному, регіональному рівні. Чернігівщина, як історично та географічно важливий топос прикордоння (Сіверщина), вирізняється унікальним набором культурних кодів та глибокою пам'яттю, що потребує особливого естетичного трактування. Поезія сучасних авторів цього регіону, таких як П. Антоненко, Г. Арсенич-Баран, І. Баран, С. і Т. Дзюби, В. Кравченко, О. Крачило, О. Маслов та інших, становить надзвичайно цінний матеріал для осмислення місцевої ідентичності та її взаємодії з національним контекстом. Аналіз їхніх творів дозволяє визначити, які локальні топоніми й історичні події переживають ресакралізацію або ж потрапляють під постколоніальну деконструкцію.

Відомий чернігівський поет, перекладач і громадський діяч Сергій Дзюба, часто працює з містичним і багатошаровим культурним простором Чернігово-Сіверщини, вписуючи його у всеукраїнський контекст. Локальна ідентичність виявляється у нього через звернення до такої ключової групи маркерів, як сакральні топоніми. Поет використовує відомі чернігівські локації як сакральні маркери, що протистоять хаосу сучасності та підкреслюють тисячолітню глибину історії регіону. Так, маркер «Десна» виступає онтологічним символом регіону, що уособлює вічність і непорушний плин часу: *«В старому місті лип – спокійно, як в Багдаді. / Не плавиться Десна від розімлілих тіл. / Знов змиємо гріхи...»* (збірка «Гріх любити неталановито») (Дзюба, 2021). Тут річка стає топосом сталості та місцем духовного примирення.

У творчості Петра Антоненка діалог із минулим проявляється через домінування універсального біблійно-міфологічного коду. Однак цей код використовується не для релігійних повчань, а для глибокої естетичної рефлексії над сучасною культурою та інтимним досвідом. Поет активно застосовує прийоми травестії та гуманізації сакрального. Біблійна есхатологія тут навмисно знижена до рівня повсякденного або особистісного існування. Наприклад, у творі «Апокрифи: еротичні молитви» (1997, 2000) есхатологічний код стає тлом для возвеличення коханої: *«...гукне архангел на трубі, / приплентаюсь до врат чистилищ...»* (Антоненко, 2017, 166). Головним інструментом тут виступає травестія сакрального, що набуває форми десакралізації для естетизації людських емоцій. В цьому контексті традиційна молитва та поклоніння спрямовані не до трансцендентного Бога, а до земної жінки, змінюючи метафізичний вектор віри на антропоцентричний. Апогеєм цієї рефлексії стає полеміка з догмою, що властиве естетичній свободі постмодернізму. Поет прямо проголошує заміну традиційної метафізики вірою в людину: *«Без віри в янголів святилиць, / в підземні і небесні царства, / а з вірою в тебе, єдину...»* (Антоненко, 2017, 166). Таким чином, діалог Антоненка з біблійним спадком слугує критичному переосмисленню культурних кодів, акцентуючи перевагу особистісного досвіду над релігійними канонами сучасної культури.

Висновок. Сучасна українська поезія відіграє значну роль як інструмент культурологічного аналізу й осмислення політичних, соціальних та культурних подій, історичної спадщини та майбутніх перспектив. Аналіз її тематичних маркерів виявляє,

що серед найактуальніших питань постають постколоніальне переосмислення та робота з історичними травмами, а також перекоструювання опозиції «село – місто», яке розглядається у контексті переходу від традиційного способу існування до модерного, з його позитивами та водночас викликами. Друга група маркерів пов'язана із загальнолюдськими архетипами та елементами національної міфопоетики. Для поетів Чернігівщини, окрім спільних для багатьох українських авторів тем, характерним є звернення до локальної культурної ідентичності, а також до осмислення ролі людини в контексті культурного й історичного середовища. У цілому, сучасна українська поезія є важливим чинником у пізнанні історико-культурного життя нації та формує основу для створення візії її майбутнього розвитку.

Перспективи подальшого вивчення. Оскільки сучасна українська поезія переживає час бурхливого розвитку, вона потребує постійного вивчення та теоретичного осягнення, що відкриває перспективи для подальших досліджень. Зокрема це стосується вивчення динаміки тем та проблем, до яких звертаються поети, кореляції цієї проблематики з політичними, соціальними, культурними подіями, а також використання культурних кодів для художньої рефлексії щодо історії та сьогодення України та світу.

Бібліографічний список

- Антоненко, П.Я., 2017. *Стріла: Проза, поезія*. Житомир: ТОВ «Бук-Друк».
- Гундорова, Т.І., 2013. *Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодернізм*. Київ: Критика.
- Гундорова, Т.І., 2024. *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми* : есеї. Київ: Віхола.
- Дзюба, С.В., 2021. *Гріх любити неталановито!: вірші, переклади та пародії у трьох томах*. Том 1: *Вірші*. Чернігів: Вид-во «Десна Поліграф».
- Жадан, С.В., 2024. *Усі вірші. 1993-2023*. Чернівці: Вид-во Meridian Czernowitz.
- Забужко, О.С., 2020. *Вірші: 1980-2013*. Друге видання. Київ: Комора.
- Забужко, О.С., 2023. *Як рубали вишневий сад, або Довга дорога з Бад-Емса*. Київ: Комора.
- Колесник, О.С., 2014. *Феномен інтерпретації в художній культурі* : монографія. Київ: НАКККіМ.
- Ніколайчук, Ю., 2023. Війна, любов, надія: сучасна українська поезія. Дмитро Лазуткін. Elle. 15 березня 2023. Доступно за: <https://elle.ua/stil-zhizni/blog_stil_zhizni/viyna-lyubov-nadiya-suchasna-ukrainska-poeziya-dmitro-lazutkin/> (Дата звернення 3.10.2025).

References

- Antonenko, P., 2017. *Strila [The Arrow]*. Zhytomyr: Book-Druk. (in Ukrainian).
- Hundorova, T., 2013. *Pisliachornobylska biblioteka: ukrainskii literaturnyi postmodernism [The Post-Chornobyl library: Ukrainian literary post-modernism]*. Kyiv: Krytyka. (in Ukrainian).
- Hundorova, T., 2024. *Tranzytna kultura. Symtomy postkolonialnoi travmy [The Transit book: the symptoms of the post-colonial trauma]*. Kyiv: Vikhola. (in Ukrainian).
- Dziuba, S., 2021. *Hrikh liubyty netalanovyto! [It is a sin to love without talent]*. In 3 Volumes. Volume 1: Verses. Chernihiv: Desna Polygraph. (in Ukrainian).
- Zhadan, S., 2024. *Usi virshi [All poems]. 1993-2023*. Chernivtsi: Meridian Czernowitz. (in Ukrainian).
- Zabuzhko, O., 2020. *Virshi. 1980-2013 [Poems. 1980-2013]*. Kyiv : Komora. (in Ukrainian).

Zabuzhko, O., 2023. *Yak rubaly vyshnevyyi sad, abo Dovha doroha z Bad-Emsa [How the Cherry orchard was felled, or Long way from Bad-Ems]*. Kyiv: Komora. (in Ukrainian).

Kolesnyk, O., 2014. *Fenomen interpretatsii v khudozhnii kulturi [The phenomenon of interpretation in the artistic culture]*. Kyiv: The National Academy of Culture and Arts Management Publishing. (in Ukrainian).

Nikolaichuk, Yu., 2023. Viina, liubov, nadiia: suchasna ukrainska poeziia. Dmytro Lazutkin [War, love, poetry; the contemporary Ukrainian poetry. Dmytro Lazutkin]. Elle. March 15, 2023. [online]. Available at: <https://elle.ua/stil-zhizni/blog_stil_zhizni/viyna-lyubov-nadiya-suchasna-ukrainska-poeziya-dmitro-lazutkin/> [Accessed 3 October 2025] (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 05.12.2025 р.

O. Kolesnyk

M. Karanda

V. Yakovenko

CONTEMPORARY UKRAINIAN POETRY AS AN INSTRUMENT OF THE CULTURAL REFLECTION

The aim of the article is to identify and analyze cultural reflections in the poetry of the contemporary Ukrainian poets (late 20th – first quarter of 21st century), in particular by identifying cultural markers present in their works. Methodology of the work: we used cultural-hermeneutic, intertextual and semiotic approaches, as well as such specific methods as historical and comparative analysis. The scientific novelty of the study lies in the further conceptualization of the notions of “cultural reflection” and “aesthetic will” of the poet, and the study of themes and mechanisms of reflection in the contemporary Ukrainian poetry, in particular through cultural codes. Conclusions. It is proven that modern Ukrainian poetry plays a significant role as a tool for culturological analysis and understanding of political, social and cultural events, historical heritage and future prospects. An analysis of its thematic markers reveals that among the most pressing issues are post-colonial rethinking and working with historical traumas, as well as the reconstruction of the “village – city” opposition, which is considered in the context of the transition from a traditional way of life to a modern one, with its positives and at the same time challenges. One of the greatest traumas of the current Ukrainian life is the war, which is reflected in the works of the poets, some of which have their first-hand experience of service in Ukrainian army. The second group of markers is associated with universal archetypes and elements of national mythopoeics. For the poets of Chernihiv region, in addition to the themes common to many Ukrainian authors, it is characteristic to address local cultural identity, as well as to understand the role of a person in the context of the cultural and historical environment. In general, contemporary Ukrainian poetry is an important factor in understanding the historical and cultural life of the nation and forms the basis for creating a vision of its future development. Since contemporary Ukrainian poetry is experiencing a period of rapid development, it requires constant study and theoretical understanding, which opens up prospects for further research.

Key words: cultural reflection, cultural codes, contemporary Ukrainian poetry, Post-colonialism, historical traumas.